

УДК 331.5(477):37.015.6

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТАПІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Уляна Євгенівна ГУЗАР

к.е.н., старший викладач кафедри економіки та управління персоналом Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: ulyna1@ukr.net

Анотація. У статті проаналізовано трансформацію трудової діяльності від індустріальної до постіндустріальної епохи. Досліджено динаміку зміни зайнятості населення в Україні. Виокремлено основні риси суспільства знань. Визначено основні показники формування сфери інтелектуальної праці.

Аннотация. В статье проанализирована трансформация трудовой деятельности от индустриальной к постиндустриальной эпохе. Исследовано динамику изменения занятости населения в Украине. Выделены основные черты общества знаний. Определены основные показатели формирования сферы интеллектуального труда.

Ключові слова: *трудова діяльність, інтелектуальна праця, знання, індустріальне суспільство, суспільство знань, зайнятість населення.*

Ключевые слова: *трудова діяльність, інтелектуальний труд, знання, індустріальне суспільство, суспільство знань, зайнятість населення.*

Постановка проблеми. Сьогодні розбудова суспільства знань стає викликом для подальшого розвитку України як конкурентоспроможної держави. Здатність до генерації, використання та розповсюдження нових знань є основою конкурентоспроможності національної економіки та базовою передумовою прискореного інтенсивного соціально-економічного зростання. Перед українським суспільством постає нагальна потреба в поступовому переході до інноваційної моделі розвитку економіки України, основою якої стають знання. Саме спроможність до продукування, накопичення та ефективного використання знань надають новітній економіці конкурентні переваги.

Основа розвитку будь-якої економічної системи складає трудова діяльність кожного індивіда. Економіка знань не є винятком, однак у нових соціально-економічних умовах відбувається трансформація поняття трудова діяльність, яке набуває нових рис і властивостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему економіки знань висвітлювали в своїх роботах вітчизняні та зарубіжні вчені: А. Чухно, С. Вовканич, В. Геєць, Л. Федулова, Ю. Бажал, М. Данько, Л. Мусіна, В. Дем'яненко, І. Курило, В. Семиноженко, М. Долішній, С. Злупко, Л. Семів, Ф. Хаєк, Й. Шумпетер, Ф. Махлуп, П. Друкер,

В. Іноземцев, В. Макаров, В. Данилов, В. Полтевич, Г. Кошева, А. Козирьов. На тлі цих досліджень активізувалося вивчення з різних ракурсів трудової діяльності. Трудову діяльність у світлі мотивації персоналу, людського капіталу досліджували українські та зарубіжні вчені: А. Сміт, Дж. Кейнс, Б. Генкін, І. Маслова, Ю. Одегов, В. Брич, Н. Шаталова, Е. Лібанова, Г. Осовська, А. Колот, Г. Куліков, О. Кузьмін, Д. Богиня, М. Семикіна, Т. Занфірова, А. Іляшенко, Я. Вітвицький, О. Грішнова, О. Головінова, Г. Зелінська, М. Пітюлич, Л. Янковська, У. Садова, Н. Слівінська, Л. Шевчук та інші.

У процесі формування економіки знань, трудова діяльність видозмінюється та набуває інших рис. У результаті чого виникає потреба у дослідженні етапів трансформації трудової діяльності, характеристиці її основних особливостей.

Метою статті є аналіз етапів трансформації трудової діяльності в Україні від індустріальної епохи до побудови суспільства знань.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. На сьогодні поняття трудової діяльності не є чітко сформульованим та дослідженим. У радянській літературі цю економічну категорію трактували, як матеріальний фізичний процес перетворення предметів на продукти матеріального виробництва [1]. Інші науковці, економіс-

ти ототожнюють поняття трудової діяльності та праці.

Ми вважаємо, що трудова діяльність – поняття широке та неоднозначне, яке розуміємо, як вид діяльності, що ґрунтується або на договірних відносинах між роботодавцем та найманим працівником, або на базі самостійного здійснення трудової діяльності щодо виконання певних функціональних обов'язків, у процесі здійснення яких центральне місце займає особистість, її індивідуальні потреби та інтереси, а основним продуктом є вміння набувати, застосовувати та реалізовувати знання.

Аналіз сучасних світових тенденцій трансформації сфери зайнятості, свідчить про виокремлення трьох головних напрямків трансформації трудової діяльності в умовах переходу до економіки знань: модифікація існуючих професій, заміна певних професій автоматизованими системами, поява нових професій.

Трудова діяльність безумовно залежить від економічного розвитку держави, а тому зміна та розширення видів трудової діяльності відбувається разом із еволюцією економічної системи.

Е. Тоффлер у своїй праці «Третя хвиля» (1980 р.) запропонував схему суспільного розвитку, яка складалася з трьох «хвиль»: сільськогосподарська цивілізація – існувала до Нового часу; індустріальна цивілізація; епоха інформації і знань (з кінця XX ст.). Основною метою трудової діяльності в епоху розвитку аграрної та індустрі-

альної цивілізацій, на думку Тоффлера, було необмежене економічне зростання та нарощування матеріальних благ. В основу третьої хвилі покладено принцип обмеженого, збалансованого зростання. Перехід до цієї стадії розвитку суспільства обумовлений гуманізацією всіх сфер життя людини на основі впровадження новітньої комп'ютерної техніки, що дозволяє максимально індивідуалізувати суспільні процеси та трудову діяльність індивідів [2].

В. Іноземцев у своїй фундаментальній роботі «За межами економічного суспільства» поділяє історію розвитку цивілізації на три епохи, кожній з яких був притаманний певний тип трудової діяльності. У доекономічну епоху основним типом діяльності була дотрудова активність, що дозволяла людині протистояти природі і боротися за виживання. Економічна епоха заснована на праці як доцільній діяльності зі створення благополуччя, матеріальних цінностей і безпечного середовища для людської життєдіяльності. В останні два десятиріччя XX ст. почали з'являтися ознаки постеконічної діяльності. На думку В. Іноземцева, їх проявом були якісні зміни характеру діяльності людей. Цю діяльність автор називає творчістю, що за своїми сутнісними характеристиками принципово відрізняється від трудової діяльності в її традиційному розумінні [3]. Еволюція періодів у порівнянні поглядів Е. Тоффлера та В. Іноземцева відображена автором у вигляді блок-схеми на рис. 1.

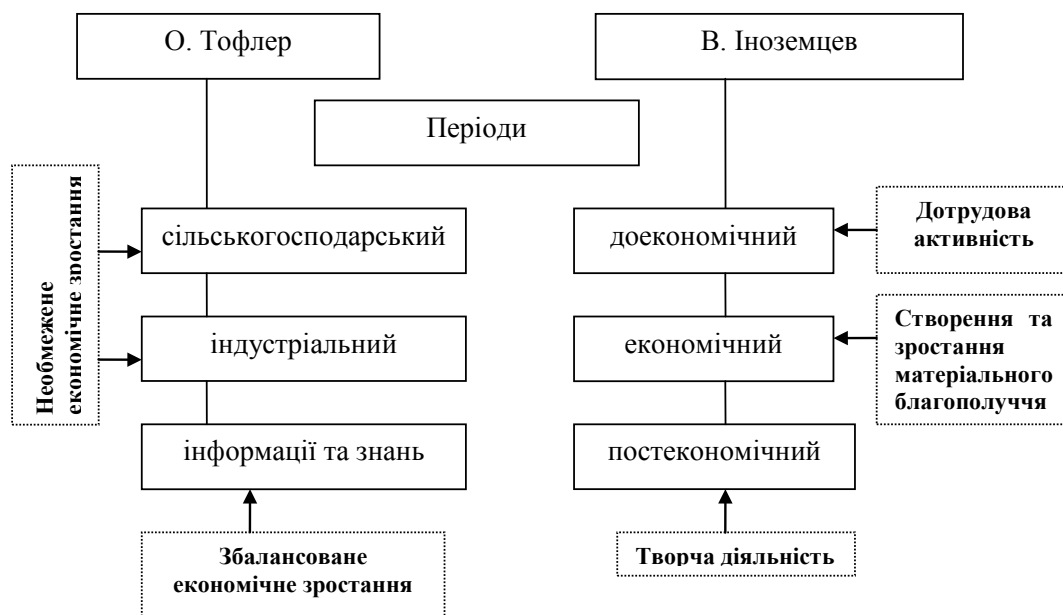

Рис. 1. Еволюція періодів у порівнянні поглядів Е. Тоффлера та В. Іноземцева

Основною умовою виробництва та здійснення трудової діяльності стає знання. Традиційні «фактори виробництва» (природні ресурси, робоча сила і капітал) не зникли, але перетворилися в другорядні. Ці ресурси можна використовувати, причому без особливих витрат праці, якщо є необхідні знання. Знання в новому його розумінні означає реальну корисну силу, засіб досягнення соціальних і економічних результатів. Наприклад, промислова революція проникла в усі сфери життя і набула всесвітнього масштабу за 100 років (від середини XVIII до середини XIX століття); революція в продуктивності праці

досягла такого самого широкого масштабу за сім десятиріч (від 1880 р. до кінця Другої світової війни); революція в управлінні продемонструвала ті самі результати менш ніж за 50 років (від 1945 по 1990 рр.) [4].

Оскільки зміна та поява нових видів трудової діяльності найбільш інтенсивніше почала відбуватися у XX ст., тому у своєму дослідженні ми спробуємо простежити еволюцію видів трудової діяльності саме в цей період.

На нашу думку, у XX ст. слід виділити такі періоди еволюції трудової діяльності в Україні у XX ст. – поч. XXI ст. (табл. 1).

Таблиця 1

Еволюція трудової діяльності в Україні у XX ст. – поч. XXI ст.

Період	Часові межі	Структура зайнятих
розвиток індустріальної епохи	поч. XX ст. – до 30-х рр.	74 % – с/г, 11 % – промисловість, 9 % – торгівля і транспорт, 6% – інші галузі
розквіт індустріальної епохи	30-ті рр. – кін. 70-х рр.	42,7 % – с/г, 38,8 % – промисловість (70 % у важкій промисловості), 18,5 % – сфера торгівлі, послуг, державного управління
занепад індустріальної епохи	поч. 80-х рр. – сер. 90-х рр.	20,1 % – с/г, 40,2 % – промисловість, 40 % – сфера обслуговування
перехідна постіндустріальна епоха	сер. 90-х рр. – поч. XXI ст.	15,5 % – с/г, 17,6 % – промисловість, 63 % – сфера послуг (торгівля, транспорт, державне управління, освіта, охорона здоров'я, фінансова діяльність), 4 % – інші галузі

Джерело: розроблено автором на основі [5; 6; 7]

Розвиток індустріальної епохи розпочався із широкого впровадження здобутків науково-технічного прогресу, зміни структури та професійної зайнятості населення. Наприкінці XIX ст. структура зайнятих виглядала приблизно таким чином: близько 74 % населення було зайнято у сільському господарстві, 11 % – у промисловості, 9 % – у торгівлі і транспорті та 6 % припадало на зайнятість у інших галузях [5]. Аналогічна структура зайнятості була характерна і для інших регіонів України з незначною диференціацією на промислові райони, де зростала частка зайнятих у промисловому виробництві. Основна частина населення здійснювала трудову діяльність, яка не вимагала специфічних знань, а необхідні навички передавалися із покоління в покоління або здобувалися в процесі роботи. Це було характерно як для селян, де діти з раннього дитинства привчалися до сільськогосподарської роботи, так і для людей, які здійснювали кустарне промислове виробництво у власних цехах чи майстернях. Лише із початком науково-тех-

нічного прогресу та промислової революції, що супроводжувалися укрупненням промислових підприємств, постала потреба у кваліфікованій робочій силі, яка здатна управляти виробничими процесами та керувати новими механізмами.

Починаючи з 20-х рр. розпочався процес активної індустріалізації, а вже наприкінці 30-х р. внаслідок індустріалізації Україна посіла друге місце в Європі (після Німеччини) з виплавки чавуну, четверте місце у світі з видобутку вугілля. Інтенсивний розвиток промисловості досягався за рахунок масового залучення трудових ресурсів, особливо із сільських територій. Саме в цей період починають виникати нові види трудової діяльності, пов'язані з промисловим виробництвом та інтенсивним видобутком корисних копалин.

Розквіт індустріальної епохи розпочався після II світової війни і супроводжувався процесами інтенсивної індустріалізації. Так на початку 1950-х рр. у промисловості, будівництві, на транспорті було зайнято уже 38,8 % працівників, про-

довжувала зберігатися висока частка зайнятих у сільському господарстві – 42,7 %, а у сфері торгівлі, послуг, державного управління кількість працюючих залишалася незначною – 18,5 %.

Інтенсивний розвиток промислового виробництва потребував залучення великої кількості робочої сили та сприяв поширенню нових видів трудової діяльності, які здебільшого були пов'язані із розвитком нових галузей та впровадженням нових технологій у промисловості, а сам процес трудової діяльності вимагав великих фізичних затрат. Впровадження нових промислових виробництв потребувало не просто великої кількості робочої сили, а робочої сили із певними освітніми та кваліфікаційними навиками. Уже в цей період починає розвиватися профтехосвіта, яка була спрямована на швидку підготовку кваліфікованих працівників, які за мінімальний термін здобували основи професійної трудової діяльності.

Негативним показником було повільне впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Винахідництво недостатньо стимулювалося матеріально, практично не існувало патентного права. Спостерігався дисбаланс у розвитку різних галузей, оскільки найшвидше зростали фондоемісні галузі важкої промисловості. Не задовольняла потреби населення у повному обсязі сфера послуг, відставали від потреб зв'язок, житлове будівництво.

За даними перепису населення 1959 р., питома вага селянства, зайнятого у колгоспному виробництві, у структурі зайнятого населення республіки знизилась до 44,7 %. У цілому до 1989 р. серед зайнятого населення України відносна чисельність колгоспників скоротилася у 3,4 рази, що частково було пов'язано із найнижчою матеріальною винагородою за трудову діяльність серед селян. Інтенсивний розвиток промисловості у 50–60-і рр. XX ст. спричинив стрімке зростання абсолютної та відносної чисельності робітників: з 1959 по 1970 рр. кількість робітників збільшилася на третину, і серед працюючого населення вони становили вже 51,8 %. У 1960–70-х рр. швидшими темпами відбувалося зростання відносної чисельності робітників в аграрних областях.

Одночасно зі зростанням частки зайнятих у промисловості у загальній структурі зайнятості понад 70 % працівників було зосереджено у важкій промисловості, 41,3 % у машинобудівній та електротехнічній, 39 % у військово-промисловому комплексі, водночас на

легку промисловість припадало лише 10,6 %, а на харчову – 9,6 % [7].

До кінця 70-х рр. XX ст. відбулося зменшення темпів росту чисельності кваліфікованих робітників, передусім серед зайнятого населення. Уповільнення темпів росту кількості зайнятих робітників супроводжувалося зростанням абсолютної і відносної чисельності службовців, що було наслідком прискореного розвитку нематеріальних сфер виробництва. У 1989 р. кількість службовців збільшилась до 26,5 % від усього населення УРСР, і вони становили майже третину усіх осіб, працюючих на виробництві. Особливо швидко відбувалося зростання кількості виробничо-технічної інтелігенції [8]. Загалом за період від 1920-х рр. до 1960-х рр. XX ст. спостерігалось зростання працезатратних видів діяльності, які вимагали значної фізичної витримки та мінімум знань. Поширеними були гірничі спеціальності (гірник, гірник підземний), столяр, муляр, електрогазозварник, автослюсар, електрослюсар, газорізальник, машиністи різної кваліфікації, бурильники, сталевари. У 60–70-ті рр. почали поширюватися професії, пов'язані із науковою діяльністю. Саме в ці роки відбувається масовий розвиток провідникового зв'язку, радіо та телемереж і набувають популярності професії, пов'язані з їх ремонтом та обслуговуванням (теле-, радіо майстра, звукорежисера та ін.).

Готували фахівців робітничих професій переважно у закладах професійно-технічної освіти. Відбулося збільшення кількості професійно-технічних навчальних закладів та випускників у них. У період з 1959 по 1989 рр. відбулося зростання кількості осіб, що мали неповну вищу освіту, – з 55 до 179 осіб (у розрахунку на 1000 населення). Натомість кількість осіб з вищою освітою у 1959 р. становила лише 21 особа на 1000 населення.

З переходом до ринкових відносин починає зменшуватися кількість осіб із неповною вищою освітою, натомість зростає кількість працівників із повною вищою освітою. З 1989 по 2001 рр. кількість осіб з неповною вищою освітою зменшилась від 179 до 177 осіб. У міських поселеннях цей показник скоротився з 218 до 204 осіб, у сільських поселеннях відбулось зростання цього показника – з 101 до 119 осіб. Цей процес пояснюється тим, що у період економічної кризи 90-х рр. у країні попит на робітничі професії, а відповідно і професійно-технічну освіту, знизився. Зниження такого попиту, відсутність нормативно-правової бази, яка б дозволила швидко зреагувати на мінливі умови, призвели до зниження питомої ваги цього виду освіти [9].

Занепад індустріальної епохи. Із переходом до ринкових відносин у 90-ті рр. популярності починають набирати нові види діяльності економічного, фінансового та юридичного спрямування. Також в цей же час престижною стає професія журналіста. Адже до цього, в ХХ ст., для того, щоб стаття була опублікована, журналістам доводилося пройти схвалення не тільки редактора, але і цензора, а за політично некоректні вислови цілком можна було потрапити у в'язницю.

Разом із розпадом Радянського Союзу Україна успадкувала деформовану структуру зайнятості. У 1990 р. у виробничому секторі було зайнято 73,8 % працюючого населення, а на невиробничу сферу припадало лише 26,2 % зайнятих. Найшвидшими темпами зростала зайнятість у про-

мисловості, починаючи від 38,8 % у 1980 р. до 40,2 % у 1990 р., натомість у інших галузях економіки кількість зайнятих збільшувалась повільніше або навпаки зменшувалася. Такі диспропорції спричинили складність переорієнтації робочої сили та пристосування трудової діяльності до нових економічних реалій.

У 1990 рр. у сільському господарстві було зайнято 20,1 % працюючого населення, у промисловості 40,2 % та ще 40 % припадало на сферу обслуговування (рис. 2). У економіці нашої країни спостерігались суттєві диспропорції у структурі зайнятості, оскільки у той же час у промислово розвинутих країнах кількість зайнятих у сільському господарстві становила 9 %, у промисловості 33 %, а на сферу послуг припадало 58 % [7].

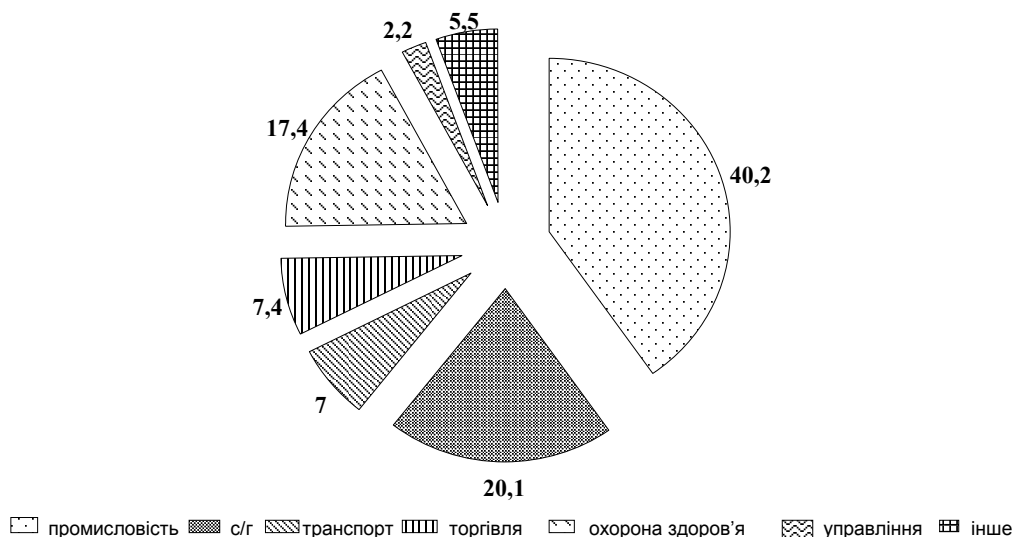

Рис. 2. Структура зайнятих у 1990 р., % [10]

В умовах ринкової економіки попит і пропозиція на ринку праці на певний вид трудової діяльності почали визначатися глобальними тенденціями розвитку економіки та надзвичайно швидким інформаційно-технологічним прогресом. В Україні у зв'язку зі становленням ринкової економіки, ростом комерційних структур (банків, страхових і рекламних компаній, промислових, будівельних і торговельних холдингів, приватних туристичних агенцій тощо) відбулася поява нових професій. В управлінні й адміністративно-виробничому забезпеченні зафіксовано створення робочих місць для банківських працівників, аудиторів, брокерів і дилерів, менеджерів-управлінців, державних службовців нового покоління. На рівні робочих професій у сфері послуг відбулося масове створення робочих місць

для охоронців, інкасаторів, експедиторів тощо. Активний розвиток сфери торгівлі, управління та інформаційного обслуговування сприяв поширенню таких видів діяльності як комерційні агенти, агенти з нерухомості, туризму, банківські працівники, менеджери із персоналу, маркетингу, реклами, фінансові менеджери, офіс-менеджери. Зменшилась затребуваність на масові професії індустріального типу, зокрема інженерно-технічний персонал.

Перехідна постіндустріальна епоха. У кінці ХХ століття розпочався якісно новий етап розвитку людської цивілізації – перехід від індустріального до інформаційного суспільства. Стрімкий технологічний прогрес спричинив зникнення багатьох спеціальностей, зокрема професій пов'язаних із обслуговуванням застарі-

лих інформаційних засобів, наприклад, друкарка, телефоніст, друкарський складач. Натомість особливо актуальними стають професії, пов'язані із розвитком комп'ютерної техніки та інформаційних технологій. Попит на ІТ спеціальності та спеціальності, пов'язані із обробкою інформації, стрімко зростає. Наприклад, популярними стали менеджер інформаційних систем, мережеві адміністратори, адміністратори баз даних, фахівці із мереж та телекомунікацій, системні аналітики. За прогнозами експертів на найближчі п'ять років найбільш затребуваними будуть ІТ-спеціалісти, фахівці в галузі туризму, страхування, інженери, медики, рекламисти, івент-менеджери, фахівці в галузі консалтингу, технологи з пошиття одягу і взуття, будівельні спеціальності. Зростання галузі інформаційних технологій в Україні дуже динамічне, темпи зростання ринку програмного забезпечення очікуються на рівні 17% на рік. Таким чином, у найближчі 5 років в ІТ-сфері прогнозують створення більше ніж 30 тис. нових робочих місць [11]. Сьогодні Україна входить у п'ятірку країн з найбільшим кадровим потенціалом із комп'ютерних наук, а за рівнем підготовки кадрів з обслуговування інформаційних технологій тримає лідерство в Європі. Щорічно ВНЗ в Україні випускають близько 50 тис. спеціалістів у галузі високих технологій, а за кількістю сертифікованих програмістів Україна займає четверту позицію в світі після США, Індії та Росії. Суб'єктами сфери діяльності, в яких творчість поєднується з практичною роботою з реалізації її результатів, стають працівники, які займаються пошуком і прийняттям рішень при виконанні інноваційних, інформаційних, організаційних і соціальних функцій на підприємстві (керівники, менеджери, спеціалісти). Суб'єктами сфери безпосереднього здійснення виробничих процесів є працівники, які зайняті творчим пошуком не за своїми посадовими обов'язками, а з власної ініціативи (робочі-новатори, раціоналізатори, винахідники).

Процес переходу від ринкової економіки до економіки, заснованої на знаннях, супроводжується глибинними змінами у способах господарювання, що породжує виникнення нових видів діяльності, пов'язаних із виробництвом, застосуванням та впровадженням нових знань у суспільне виробництво.

Зростає потреба у спеціалістах, які обслуговують складну техніку. Нова електронна техноло-

гія, яка широко впроваджується майже в усі види економічної діяльності, змінює структуру попиту на робочу силу в основному внаслідок виникнення та поширення нових, більш складних професій. Комп'ютеризація виробництва зобов'язує працівника до самостійності у прийнятті рішень, продукуванні ним власних ідей, що передбачає необхідність постійно аналізувати інформацію, грамотно втручатись у перебіг виробництва, планувати свої дії, передбачати і швидко вирішувати нестандартні ситуації. Особливо починає цінуватися наявність креативного елемента у робочій силі, що розуміється не просто як накопичення нових знань та навичок у процесі трудової діяльності, а вміння їх творчо застосовувати, тобто створювати ноу-хау. Причому йдеться не тільки про окремих працівників, а про колективи фірм, установ та закладів.

На сучасному етапі розвитку економіки держави зменшується загальна кількість зайнятого населення, що пов'язано із процесами депопуляції та інтенсивної трудової міграції, які розпочалися у 1990-х рр.

Зменшення кількості зайнятих супроводжується деформацією структури зайнятості за секторами економіки. Так, у 2011 р. у промисловому виробництві було зайнято 14,6 % працівників, а у сільському господарстві – 3,5 % (рис. 3). Така структура зайнятості вказує на постіндустріальні тенденції розвитку економіки держави, а з іншого боку, свідчить про недостатній розвиток промислового сектора економіки.

Процес інтелектуалізації праці супроводжується вивільненням низькокваліфікованих працівників, яким важко піднятися з соціального дна. Сьогодні найвища пропозиція на ринку праці є серед робітників технологічного обладнання та працівників найпростіших професій. Хоча конкуренція на ринку праці зростає, однак серед працівників, які володіють вищими кваліфікаційними навиками та здобули відповідну освіту можливість працевлаштування зростає. Частині робітників, особливо низькокваліфікованих, насамперед тим, хто вміє виконувати лише рутинну, шаблонну працю, важко стає знайти місце праці, особливо в тих галузях, де переважають високі технології. Люди, які не в змозі вільно читати складні креслення та обробляти інформацію з допомогою комп'ютера, а тим паче програмувати, опиняються серед функціонально непридатних працівників.

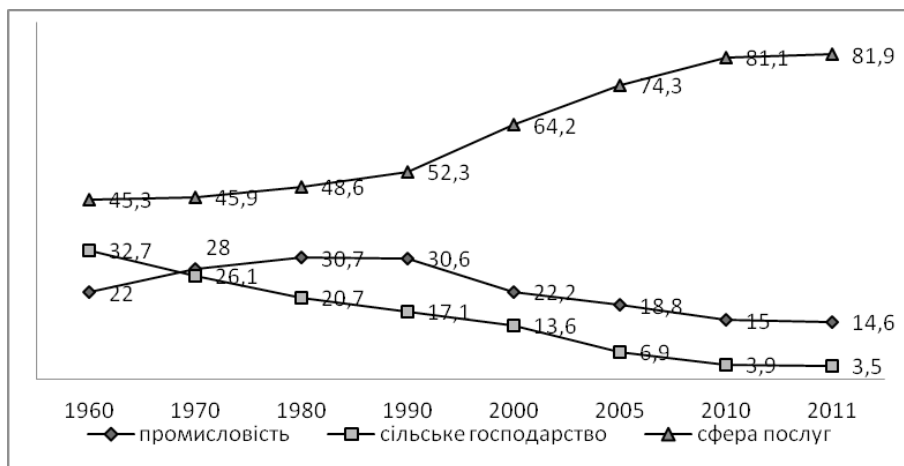

Рис. 3. Динаміка зміни зайнятості населення (1960–2011 рр.), % [12]

Однак, незважаючи на появу попиту на нові види діяльності, і досі затребуваними у суспільстві залишаються найпростіші види трудової діяльності, які не вимагають високих інтелектуальних здібностей. Із рис. 3 видно, що у 2011 р. потреба на підприємствах у працівниках найпростіших професій та професіоналах є практично однаковою – відповідно 8,5 та 9,1 тис. осіб. В умовах економіки знань у зв'язку із поглибленою технологізацією та комп'ютеризацією виробництва потреба у працівниках найпростіших професій ймовірно дещо зменшиться, але не зникне.

З переходом до економіки знань в Україні спостерігається тенденція до інтелектуалізації праці, зростає попит на інтелектуальну трудову діяльність. Інтелектуальний трудовий потенціал – це особлива категорія працівників, які виконують

переважно творчу працю з високим ступенем складності і різноманітності, продуктом якої є інновації, нові знання, процеси в сфері виробництва. Інтелектуальною є праця дослідників, вчених, педагогів, інженерів, конструкторів, менеджерів, організаторів виробництва. Їх праця відрізняється пошуковим характером, необхідністю прийняття складних рішень при виконанні різних інноваційних, організаційних, технологічних, соціальних функцій виробництва. Одним з показників формування сфери інтелектуальної праці є кількість працівників з вищою освітою у загальній структурі зайнятих. В українській економіці серед усіх зайнятих – 23,9 % мають неповну та базову вищу освіту, 33,5 % здобули вищу освіту та ще 42,6 % працівників мають нижчі освітньо-кваліфікаційні рівні (рис. 4).

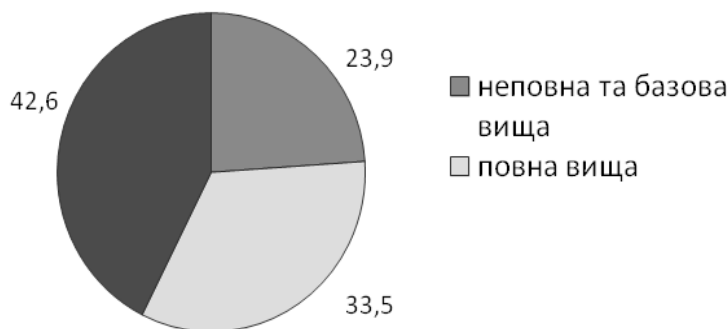

Рис. 4. Рівень освіти найманих працівників у 2011 р., % [12]

У розрізі видів економічної діяльності найбільша кількість зайнятих з вищою освітою працює у сфері державного управління – 64 %, фінансової діяльності – 63,9 %, авіаційному

транспорті – 54,1 % та в освіті – 51,8 %. Натомість менше ніж 20 % працівників з вищою освітою зайняті у сільському господарстві, рибальстві, промисловості, будівництві, готельному та

ресторанному бізнесі, транспортному секторі. Позитивною тенденцією є збільшення кількості зайнятих з вищою освітою в усіх сферах економіки, оскільки збільшення кількості зайнятих з ви-

щою освітою у різних видах трудової діяльності є необхідною умовою розвитку економіки нового типу (рис. 5).

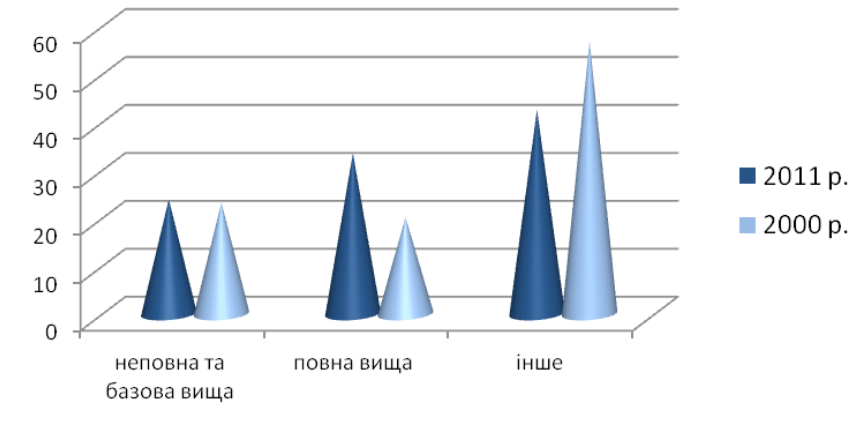

Рис. 5. Розподіл найманих працівників за рівнем освіти у 2000 та 2011 рр., % [12; 13]

Працівники з вищою освітою надають перевагу трудовій діяльності в сфері послуг над галузями, що виробляють матеріальну продукцію. Проблема підготовки професійно-компетентного працівника стала настільки актуальною, що в розвинутих країнах світу державні органи активізують зусилля для модернізації освіти.

Трудова діяльність та розбудова ринку праці на знаннево-творчих засадах є на сьогодні однією з головних умов конкурентоспроможного розвитку економіки держави. Якщо у попередні періоди велася боротьба за території, природні багатства, а основні зусилля держави спрямовували на нарощування промислового та військового потенціалу, то сьогодні основна конкуренція ведеться за кращий інтелектуальний капітал, носіїв унікальних знань та навичок. Серед глобальних тенденцій на ринку праці сьогодні основними є: підвищення ролі фаху і знань у якості головних чинників виробництва; еволюція самої природи сучасних капіталістичних відносин, підвищення значення нематеріальних чинників виробництва, зростання вартості «розумової праці», брендів, підвищення значення технологічних ресурсів конкурентоспроможності.

Перехід від технократичної до антропоцентричної організації виробництва і праці супроводжується заміною вузької спеціалізації працівників підготовкою до діяльності в умовах універсалізації. Потреба інтеграції в систему виробництва висококваліфікованих та ініціатив-

них працівників вимагає переходу від підтримуючого типу навчання до інноваційного типу освіти.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що на кожному виокремленому автором етапі трудова діяльність у постіндустріальному суспільстві не зможе бути повністю відмінною від трудової діяльності в індустріальному суспільстві, так само, як і трудова діяльність у знанневому суспільстві не зможе абсолютно відрізнитися від трудової діяльності в індустріальному чи постіндустріальному суспільствах. Оскільки на кожному новому етапі відбувається і буде відбуватися накладання нових соціально-економічних явищ на попередні, спостерігатиметься виникнення нових видів економічної діяльності та модифікація окремих традиційних видів економічної діяльності, що в кінцевому результаті приведе до зміни характеру і особливостей трудової діяльності. Хоча знаннєве суспільство приходить на зміну індустріальній системі так само, як вона прийшла на зміну аграрній, це не означає, що виробництво матеріальних благ припиниться, а отже в певній мірі збережеться характер праці у таких видах економічної діяльності, як промисловість, сільське господарство.

Отже, можна стверджувати, що нові постіндустріальні явища, тенденції, утворення не заміщують попередні суспільні форми як стадії соціальної еволюції. Вони часто співіснують, поглиблюючи комплексність суспільства і при-

роду соціальної структури. Набуваючи нової ролі у виробничому процесі, змінюються методи управління інтелектуальними робітниками (з огляду на те, що робітники виступають в якості фактичних власників знань, ними доводиться керувати таким чином, ніби вони є членами добровільних організацій). Вирішальним чинником

підвищення якості інтелектуальної праці є саме професійно-освітній рівень працівників і постійне поновлення знань. В освіті реалізуються не тільки пізнавальні потреби людей, а й соціальні потреби, духовні потреби, інтелектуального розвитку.

Список використаних джерел

1. Найдьонов П. К. Сучасна соціально-філософська рефлексія відчуження. Відчуження і виробнича діяльність [Електронний ресурс] / П. К. Найдьонов, В. В. Білецький. — Режим доступу : www.iaidn Donetsk.ua.
2. Тоффлер О. Шок майбутнього / О. Тоффлер; пер.с англ. — М. : АСТ, 2003. — 557 с.
3. Жадан О. В. Трансформація соціально-трудових відносин у сучасному суспільстві [Електронний ресурс] / О. В. Жадан. — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/3/05.pdf>.
4. Чухно А. Теорія постіндустріального суспільства як глобальна методологічна парадигма [Електронний ресурс] / А. Чухно. — Режим доступу : <http://www.soskin.info/ea/2001/11-12/20011190.html>.
5. Західноукраїнські землі у складі Австрійської імперії у другій половині XIX ст. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://udec.ntukpi.kiev.ua/lspace/history_ukr_9/schedule.nsf/0/213EB62AAAFEF3E3C22570CE004E55B1?OpenDocument.
6. Розвиток промисловості України у 50-х – 60-х роках XX ст. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/history/4013>.
7. Ватаманюк З. Економіка України: десять років реформ [Електронний ресурс] / З. Ватаманюк, С. Панчишин. — Режим доступу : http://econom.franko.lviv.ua/Economics/publish/Ek_Ukr_10/R_7.pdf.
8. Субботіна І. В. Соціально-демографічні процеси в Україні у другій половині XX – на початку XXI ст. (за даними загальних переписів населення 1959–2001 рр.): автореф. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук. [Електронний ресурс]. — Чернівці, 2008. — Режим доступу : <http://www.uca.inica.com.ua/downloads/?pub=384>.
9. Байназаров А. Освітній комплекс України: динаміка рівня освіти населення в регіонах країни [Електронний ресурс] / А. Байназаров. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg/2009_7/Baynazarov.pdf.
10. Статистичний збірник України. — К. : Держкомстат, 1991. — С. 50.
11. Хто буде в ціні через п'ять років: «айтішники», медики та інженери [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.profosvita.org.ua/uk/required/articles/41.html>.
12. Статистичний щорічник України за 2011 р. — Київ. — ТОВ «Август Трейд». — 2012. — 558 с.
13. Статистичний щорічник України за 2000 рік / за ред. О.Г.Осауленко; Державний комітет статистики України. — К. : Техніка, 2001. — 598 с.